

Časová souslednost (*consecutio temporum*)

Latina vyjadřuje vztahy mezi jednotlivými časovými rovinami mnohem důsledněji než některé jiné jazyky. Slovesný čas vyjadřuje časové zařazení buď vzhledem k okamžiku promluvy, nebo vzhledem k jinému ději nebo bodu na časové ose. V prvním případě mluvíme o absolutním užití¹ času, ve druhém případě o relativním.

- absolutní (zařazení děje vzhledem k okamžiku promluvy): zejména *præzens*, *perfectum*, *futurum I*.
- relativní (zařazení vzhledem k jinému ději nebo bodu na časové ose): zejména *plusquamperfectum*, *futurum II*, *imperfectum*

Nelze zaměňovat pojmy přítomnost – minulost – budoucnost (absolutní užití času) a **současnost – předčasnost – následnost** (relativní užití času). Indikativ imperfekta je např. minulý čas, který vyjadřuje současnost s jiným dějem minulým. Relativní užívání časů se uplatňuje zejména v rámci souvětí, kde čas slovesa ve větě vedlejší obvykle vyjadřuje časový vztah k ději věty řídicí. Pro současnost a předčasnost se užívají slovesné časy, následnost se vyjadřuje pomocí perifrastických konstrukcí.

Latina má dva typy souslednosti časové: indikativní (pokud je ve větě vedlejší indikativ) a konjunktivní (pokud je ve větě vedlejší konjunktiv).

INDIKATIVNÍ SOUSLEDNOST

Indikativní souslednost se uplatní v případě, že ve větě vedlejší je indikativ.

Základní schéma indikativní souslednosti:

	věta řídicí		
	děj přítomný	děj minulý	děj budoucí
předčasnost	ind. pf.	ind. plpf.	ind. fut. II.
současnost	ind. præs.	ind. impf.	ind. fut. I
následnost	ind. præs. opisného časování (-urus sum, event. gerundivum + sum)	ind. impf. (pf.) opisného časování (-urus eram, event. gerundivum + eram)	ind. fut. I opisného časování (-urus ero, event. gerundivum + ero)

Příklady

děj přítomný

předčasnost *Orationem, quam orator habuit (pf.), laudo (præs.).*
Chválím řeč, kterou řečník přednesl.

současnost *Orationem, quam orator habet (præs.), laudo (præs.).*
Chválím řeč, kterou řečník přednáší.

následnost *Orationem, quam orator habiturus est (præs. op. čas.), laudo (præs.).*
Chválím řeč, kterou řečník přednese / hodlá přednést.

Orationem, quae oratori habenda est (gerv. + præs. esse), laudo (præs.).
Chválím řeč, kterou řečník má přednést.

¹ Je vhodnější používat termíny *absolutní* nebo *relativní užití času* než termíny *absolutní* nebo *relativní čas*. V některých případech může tatáž slovesná forma fungovat v různých kontextech jako čas relativní i absolutní.

děj minulý

předčasnost

Orationem, quam orator habuerat (plpf.), laudavi / laudabam (pf. / impf.).
Chválil / pochválil jsem řeč, kterou řečník přednesl.

současnost

Orationem, quam orator habebat (impf.), laudavi / laudabam (pf. / impf.).
Chválil / pochválil jsem řeč, kterou řečník přednášel.

následnost

Orationem, quam orator habiturus erat / fuit (impf. / pf. op. čas.), laudavi / laudabam (pf. / impf.).

Chválil / pochválil jsem řeč, kterou řečník přednese / hodlá přednést.

Orationem, quae oratori habenda erat / fuit (gerv. + impf. / pf. esse), laudavi / laudabam (pf. / impf.).

Chválil / pochválil jsem řeč, kterou řečník měl přednést.

děj budoucí

předčasnost

Orationem, quam orator habuerit (fut. II.), laudabo (fut I.).
Budu chválit / pochválím řeč, kterou řečník přednese.

současnost

Orationem, quam orator habebit (fut I.), laudabo (fut I.).
Budu chválit / pochválím řeč, kterou řečník bude přednášet.

následnost

Orationem, quam orator habiturus erit (fut. I. op. čas.), laudabo (fut I.).
Budu chválit / pochválím řeč, kterou řečník bude hodlat přednést / následně přednese.

Orationem, quae oratori habenda erit (gerv. + fut. I. esse), laudabo (fut I.).
Budu chválit / pochválím řeč, kterou řečník bude muset přednášet.

Uvedené schéma indikativní souslednosti nezahrnuje všechny možné kombinace indikativů ve větě hlavní a vedlejší. Vyskytuje se např. kombinace dvou indikativů perfekta nebo indikativů futura II.

V případě kombinace dvou perfekt Traina (1993: 350–351) uvádí, že se jedná o tzv. samostatné užití časů, nikoliv o souslednost. Perfektum v hlavní i vedlejší větě může také vyjadřovat shodu dějů (tím, že se stalo A, stalo se B) apod.

Futurum II ve větě hlavní i vedlejší vyjadřuje podle Trainy (1993: 231) rovněž shodu dějů. Oba jsou podávány tak, jako by byly dokončeny ve stejný okamžik. Tyto případy spadají podle něj do oblasti vidu.

Další případy jsou v případě potřeby popsány u jednotlivých typů vedlejších vět.

KONJUNKTIVNÍ SOUSLEDNOST

Pokud je ve větě vedlejší konjunktiv, uplatní se konjunktivní souslednost časová. Výběr mezi indikativem a konjunktivem závisí na typu vedlejší věty a dalších faktorech (např. způsobová závislost apod.). V některých typech vedlejších vět je konjunktiv závazný, v jiných je možná volba mezi indikativem a konjunktivem, spojená s významovým rozdílem.

Pro potřeby konjunktivní souslednosti rozlišujeme tzv. **čas hlavní** (zejména přezens, futurum a imperativ) a **čas vedlejší** (minulé časy). Užití času hlavního nebo vedlejšího v řídicí větě má vliv na volbu konjunktivu ve větě vedlejší.

Základní schéma konjunktivní souslednosti (ve VV je konjunktiv):

	věta řídicí	
	čas hlavní (préz., fut., imper.)	čas vedlejší (minulé časy)
předčasnost	konj. pf.	konj. plpf.
současnost	konj. préz.	konj. impf.
následnost	opisné časování s konj. préz. (-urus <i>sim</i> , event. gerundivum + <i>sim</i>)	opisné časování s konj. impf. (-urus <i>essem</i> , event. gerundivum + <i>essem</i>)

Příklady**čas hlavní (préz., fut., imper.)**

předčasnost *Non dubito, non dubitabo, quin venerit (konj. pf.).*

Nepochybuji / nebudu pochybovat, že přišel.

současnost *Non dubito, non dubitabo, quin veniat (konj. préz.).*

Nepochybuji / nebudu pochybovat, že přichází.

následnost *Non dubito, non dubitabo, quin venturus sit (konj. préz. op. čas.).*

Nepochybuji / nebudu pochybovat, že přijde.

čas vedlejší (minulé časy)

předčasnost *Non dubitabam / non dubitavi, quin venisset (konj. plpf.).*

Nepochyboval jsem, že přišel.

současnost *Non dubitabam / non dubitavi, quin veniret (konj. impf.).*

Nepochyboval jsem, že přichází.

následnost *Non dubitabam / non dubitavi, quin venturus esset (konj. impf. op. čas.).*

Nepochyboval jsem, že přijde.

V některých typech vedlejších vět se konjunktivní souslednost neuplatňuje v celém rozsahu. Užívání konjunktivů může vykazovat i další odchylky od uvedeného schématu. Jednotlivým případům je věnována pozornost v následující pasáži nebo při výkladu o příslušném typu vedlejších vět.

Hlavní a vedlejší časy, zvláštní případy²

Základní dělení na časy hlavní a vedlejší nepostihuje celou skutečnost, vyskytují se i některé zvláštní případy, např.:

² Viz Novotný (1992: 243)

1. **Prézens historický** se považuje za čas **hlavní i vedlejší**:

Vercingetorix Gallos hortatur ut communis libertatis causa arma capiant.

Vercingetorix povzbuzuje všechny Galy, aby se kvůli společné svobodě chopili zbraní (šli bojovat za svobodu všech Galů).

Omnes Verres certiores facit quid opus esset.

Verres všechny informuje o tom, co je potřeba.

2. **Infinitiv historický** se považuje za čas **hlavní i vedlejší**, v **klasické době** spíše jako **vedlejší**.

3. Tzv. **praeteritopraesentia memini, odi, novi** mají platnost **hlavního času** (stav v přítomnosti vzešlý z minulého děje, srov. předpřítomný čas v moderních jazycích).

4. Tzv. **logické perfektum** (perfektum, které označuje děj, jehož důsledky trvají do přítomnosti, srov. předpřítomný čas v moderních jazycích) se může chovat jako **čas hlavní**. Týká se to zejména perfekt některých sloves, např. *veni* „přišel jsem, tj. jsem zde“, *perspexi* „spatřil jsem, tj. vidím / vím“, *decrevi* „rozhodl jsem, tj. je stanoveno“, *consuevi* „zvykl jsem si, tj. jsem zvyklý“, *didici* „naučil jsem se, tj. vím“, *oblitus es* „zapomněl jsi, tj. nevíš“.

An oblitus es quid initio dixerim?

Už nevíš, co jsem řekl na začátku?

5. **Zvolací infinitiv prézentu** má platnost času **hlavního**, **zvolací infinitiv perfekta** času **vedlejšího**.

Essene quemquam tanta audacia praeditum qui, (...) quod sibi probare non possit, id persuadere alteri conetur! (Cic. Rosc. com. 4)

Někdo je tak drzý, že se pokouší jiného přesvědčit o tom, o čem nemůže přesvědčit sám sebe.

Odchylky od základních pravidel konjunktivní souslednosti

Mezi odchylky od základního pravidla konjunktivní souslednosti, které mají obecnější charakter, patří zejména následující případy.

1. Souslednosti časové nepodléhají věty, které mají povahu vsuvky, např. *quod sciam* „pokud vím“, *quod meminerim* „pokud si pamatuji“, *ut ita dicam* „abych tak řekl“, *ne dicam* „neřkuli, dokonce se dá říct“,... Stojí mimo rámec souvětí, a proto si zachovávají svůj konjunktiv i v případě, že je souvětí v minulosti.

... *accidebat, ut moleste ferrem tantum ingenium (...) in tam leves ne dicam in tam ineptas sententias incidisse.* (Cic. nat. deor. 1, 59)

...stávalo se, že jsem těžce nesl, že takový talent (...) se uchýlil k tak bezvýznamným, neřkuli hloupým myšlenkám.

2. Deliberativní konjunktiv imperfekta a ireálný konjunktiv imperfekta se zachovávají bez ohledu na to, zda jsou závislé na čase hlavním nebo vedlejším.

Quaero a te cur C. Cornelium non defenderem. (Cic. Vatin. 5)

Ptám se tě, proč jsem neměl bránit C. Cornelia.

3. Některé konjunktivy ve větách účinkových, více viz ve výkladu o těchto větách.
4. Někdy se užití konjunktivu řídí spíše myšlenou časovou rovinou než slovesným časem ve větě řídící. K nerespektování souslednosti může přispět také pozice vedlejší věty před větou hlavní, což může zdůraznit její samostatnost.

Hic quantum in bello Fortuna possit et quantos adferat casus, cognosci potuit. (Caes. Gall. 6, 35, 2)

Zde bylo možné poznat, jak velký vliv má ve válce Štěstěna a jaké přináší náhody.

5. Konjunktiv ve větě vedlejší se řídí podle věty vložené a nikoliv podle věty hlavní.

...curavit, quod semper in re publica tenendum est, ne plurimum valeant plurimi. (Cic. rep. 2, 39)

... postaral se o to, na co se má ve státě vždy dbát, aby mnoho lidí nemělo největší moc.

6. Některé případy porušení souslednosti se vysvětlují tím, že věta vedlejší je k větě hlavní přiřazena pouze volně.

... tribunis militum imperavit ut sarcinas in unum conici iubeant. (Liv. 3, 28)

... přikázal vojenským tribunům, aby nařídili snést zavazadla na jedno místo.

POUŽITÍ INFINITIVŮ

V případě infinitivů se většinou nepoužívá termín *souslednost*, protože jejich použití se neliší podle toho, jaký čas je ve větě řídící. Infinitivy závislé na řídícím predikátu však rovněž vyjadřují relativní časově vztahy, nikoliv absolutní.

Infinitiv přezentu vyjadřuje současnost, infinitiv perfekta předčasnost a infinitiv futura následnost, tedy:

„Říkal / říká, že právě **vidí** mého bratra.“ → inf. **préz.**

Dicebat / dicit se fratrem meum videre.

„Říkal / říká, že **viděl** mého bratra.“ → inf. **pf.**

Dicebat / dicit se fratrem meum vidisse.

„Říkal / říká, že **uvidí** mého bratra.“ → inf. **fut.**

Dicebat / dicit se fratrem meum visurum esse.

POUŽITÁ LITERATURA

GHISELLI, Alfredo – CONCIALINI, Gabriela. *Il nuovo libro di latino – vol. I. Teoria.* V ristampa. Bari : Laterza, 2002. 550 s. ISBN 88-421-0322-5.

NOVOTNÝ, František. *Základní latinská mluvnice.* Vyd. 2., v H & H 1. Jinočany : H & H, 1992. 297 s. ISBN 80-85467-91-7.

PEŇÁZ, Petr – URBANOVÁ, Daniela. *Syntax latinského souvětí.* Pracovní text UKS FFMU.

TRAINA, Alfonso – BERTOTTI, Tullio. *Sintassi normativa della lingua latina : teoria.* 2. ed. Bologna : Cappelli Editore, 1993. 519 s. ISBN 88-379-0717-6.